

Entre els déus i el no-res

Jordi Corominas

ENTRE ELS DÉUS
I EL NO-RES

RELIGIONS, ESPIRITUALITATS, ATEISMES

FRAGMENTA EDITORIAL

Publicat per FRAGMENTA EDITORIAL
Plaça del Nord, 4
08024 Barcelona
www.fragmenta.cat
fragmenta@fragmenta.cat

Col·lecció ASSAIG, 76

Primera edició GÈNER DEL 2023

Direcció editorial IGNASI MORETA
Producció editorial MARIA CALLÍS
Assistents de producció ANGELIKA KISS, CLÀUDIA JOSÉ RIERA
I MIREIA GALOFRÉ

Disseny de la coberta FRANCESC MORETA
Fotografia de la coberta MARIA CALLÍS
(Santuari de Sant Maurici de la Quar,
el Berguedà)

Impressió i relligat ROMANYÀ VALLS, S. A.

© 2023 JORDI COROMINAS ESCUDÉ
pel text

© 2023 FRAGMENTA EDITORIAL, S. L. U.
per aquesta edició

Dipòsit legal B. 1383-2023
ISBN 978-84-17796-77-8

*A la Judit, el Florentino, el Ramon, el Pere, el Pego, la
Carmen, el Quim, el Jordi, la Marielos, l'Ana, l'Albert, la
Mertxe, el Jorge, l'Alberto, la Clara, el Willy, el Toño, el José
María, la Marga, la Núria, la Marta, el Dídac, el Toni, el
John, la Roser, la Maria, el Salva, l'Alí, la Pilar, el Llorenç,
el Joan Albert, el Carles, el Ferran, el Fidel, i a tots els amics i
amigues, vius i morts, de lluny i de prop, d'abans i d'ara, amb
els quals mantinc aquesta conversa.*

RESERVATS TOTS ELS DRETS

*Miro per totes bandes i no veig sinó obscuritat.
La natura no m'ofereix res que no sigui
matèria de dubte i d'inquietud.
¿Què he de fer? ¿He de creure que no soc res?
¿He de creure que soc Déu?*

BLAISE PASCAL

*En el fons del meu cor no em sento humil si no és davant les
vides més pobres o davant les grans aventures de l'esperit.*

ALBERT CAMUS

ÍNDIX

<i>Presentació</i>	19
I L'ORIGEN DE LES CREENCES	25
1 Sempre estem embarcats	25
2 El problema del terme <i>creença</i>	27
3 El problema del terme <i>religió</i>	28
4 L'estratègia fenomenològica	31
5 Els actes humans com a sorgiment de coses	33
6 El sorgiment: l'estranyesa, el misteri, la sorpresa	34
7 Espiritualitat, <i>deslligació</i> i <i>relligació</i>	37
<i>a</i> La <i>relligació</i> i les seves plasmacions	38
<i>b</i> La història i la veritat de les quatre vies	41
<i>c</i> La <i>deslligació</i>	41
8 Opció, creença, fe	42
II ¿QUÈ ÉS EL MITE?	45
1 Etimologia	45
2 Origen	46
3 El símbol	47
<i>a</i> El símbol i el misteri	47
<i>b</i> El símbol i la idolatria	48
4 Mite i ritu	49
5 Funció del mite	50

6	Mite i logos	51
	<i>a</i> La superació del mite	51
	<i>b</i> La superació de la raó	52
	<i>c</i> L'oposició sagrat-profà	53
	<i>d</i> El perill del totalitarisme	54
7	La <i>logomítica</i>	55
	<i>a</i> La imbricació del mite i el logos	55
	<i>b</i> El mite com una via més de la raó humana	56
8	La interpretació il·lustrada i la romàntica	57
	9 Mite, història i modernitat	58
10	Quatre grans mites vigents	59
III	¿QUÈ ÉS RELIGIÓ?	63
1	Espiritualitat, mística i religió	64
2	Definició de religió	65
3	Cultura i religió	67
4	La <i>reiligació</i> i la religió	69
5	Raó vital i religió	70
	<i>a</i> Les vies de la raó humana	71
	<i>b</i> La veritat racional de les religions	72
6	Màgia i religió	73
7	Ciència i religió	74
8	Vida humana i religió	76
9	L'ambigüitat constitutiva de les religions	77
	<i>a</i> Institucionalització de les religions	78
IV	APROXIMACIONS TEÒRIQUES	
	AL MITE I A LA RELIGIÓ	79
1	Les ciències de la religió	79
2	Models d'interpretació fenomenològica	80
	<i>a</i> Fenomenologia religiosa	81
	<i>b</i> Fenomenologia filosòfica	82
3	Models d'interpretació analítica	82
4	Models d'interpretació hermenèutica	83

5	Models d'interpretació antropològica	84
	<i>a</i> Ludwig Feuerbach (1804-1872)	84
	<i>b</i> Claude Lévi-Strauss (1908-2009)	85
	<i>c</i> René Girard (1923-2015)	86
6	Models d'interpretació psicològica	87
	<i>a</i> La psicoanàlisi de Sigmund Freud (1856-1939)	87
	<i>b</i> Carl Gustav Jung (1875-1961)	87
	<i>c</i> La psicologia humanista (1950-...)	88
7	Models d'interpretació social	89
	<i>a</i> Karl Marx (1818-1883)	89
	<i>b</i> Émile Durkheim (1858-1917)	90
	<i>c</i> Bronisław Malinowski (1884-1942)	91
8	Models d'interpretació filosòfica	91
	<i>a</i> Friederich Nietzsche (1844-1900)	91
	<i>b</i> L'escola de Frankfurt (1920-...)	92
9	Nous models d'interpretació científica	93
10	La parcialitat de totes les aproximacions	95
V	MITES I RELIGIONS ANIMISTES, XAMÀNICS I ÈTNICS	97
1	La religió en el paleolític	99
	<i>a</i> Sepultures	101
	<i>b</i> Pintures rupestres	103
2	Venus neolítiques	104
3	Culte a la terra i temps cíclic	105
4	Xamanisme	105
5	Tòtems i tabús	107
6	Rituals de pas	109
7	La llei cosmo-moral	109
8	Ritus sacrificials	110
9	Culte a la terra	112
10	Culte als avantpassats	112
11	La religió indoeuropea	113

VI	MITES I RELIGIONS DEL PRÒXIM ORIENT	115	9	L'alliberament mitjançant una acció sense desig: el budisme	143
1	Mesopotàmia	115	<i>a</i>	L'alliberament del desig	144
	<i>a</i> El rei-sacerdot	115	<i>b</i>	El budisme popular	145
	<i>b</i> Primer monacat	116	<i>c</i>	Els tres grans corrents budistes	146
	<i>c</i> Hammurabi	117	<i>d</i>	El budisme tibetà	148
	<i>d</i> <i>Enuma elish</i> . Mite de la creació	118	10	L'alliberament per la renúncia dels resultats de l'acció: la <i>Bhagavad-gita</i>	150
	<i>e</i> Poder religiós i poder imperial	119			
	<i>f</i> Renovació de la natura i de l'ordre imperial	121	VIII	MITES I RELIGIONS DE L'ORIENT LLUNYÀ	153
	<i>g</i> L'ordre còsmic	122	1	<i>Tao</i>	154
	<i>h</i> <i>Epoieia de Gilgamesh</i>	123	<i>a</i>	Escrits taoistes	155
	<i>i</i> <i>Teodicea babilònica</i>	124	<i>b</i>	<i>Wu-wei</i> , no actius	156
2	Egipte	125	<i>c</i>	Crítica de la intel·ligència i els sentits	158
	<i>a</i> Període arcaic (3100-2686 aC)	125	<i>d</i>	Meditació i serenitat	158
	<i>b</i> Imperi antic (2686-2181 aC)	126	<i>e</i>	Política	160
	<i>c</i> Període mitjà (2190-1500 aC)	127	<i>f</i>	<i>Daogiao</i>	161
	<i>d</i> El mite d'Osiris i el <i>Llibre dels morts</i>	127	2	Confuci	162
	<i>e</i> Imperi nou (1550-1070 aC)	129	3	Budisme zen	164
3	Pèrsia	129	4	Xintoisme	167
	<i>a</i> El zoroastrisme	129			
	<i>b</i> El maniqueisme	130			
VII	MITES I RELIGIONS DE L'ÍNDIA	133	IX	MITES I RELIGIONS GRECOROMANS	169
1	Els Vedes	133	1	La religió grega	169
	<i>a</i> Els primers Vedes	134	<i>a</i>	Poetes i rapsodes	169
	<i>b</i> Déus vèdics	135	<i>b</i>	Mite tràgic	170
2	La via sacrificial: els bramans	135	<i>c</i>	Homer i Hesíode	171
3	La roda infernal de les reencarnacions: les Upanishads	136	<i>d</i>	Els déus olímpics	172
4	L'alliberament pel coneixement: la filosofia <i>samkhya</i> , <i>advaita</i> i <i>lokayata</i>	137	<i>e</i>	La mort i l'Hades	174
5	L'alliberament per la devoció i el ritu: la religió popular de l'Índia	139	<i>f</i>	Oracles	175
6	L'alliberament per l'ascesi: el ioga	140	2	Mites grecs fundacionals	176
7	L'alliberament per l'ascesi i la no-violència: el jainisme	142	<i>a</i>	El mite de Prometeu	176
8	L'acceptació del destí: el moviment <i>ajivika</i>	143	<i>b</i>	El mite de les edats	177
			<i>c</i>	El mite de Sísif	177

3	Cultes místèrics	178
	<i>a</i> Orfisme	179
	<i>b</i> Eleusis	179
	<i>c</i> Dionís	180
4	Primeres reflexions filosòfiques sobre la religió	181
5	La religió romana	182
	<i>a</i> Mitraisme	184
X	MITES I RELIGIONS SEMITES	187
1	Judaisme	187
	<i>a</i> Èxode i monoteisme	187
	<i>b</i> Creació	189
	<i>c</i> Societat alternativa	189
	<i>d</i> La història i la llibertat	191
	<i>e</i> La veritat i la història	192
	<i>f</i> El regne de Déu	192
	<i>g</i> Diàspora	193
	<i>h</i> Sionisme	194
2	Islam	195
	<i>a</i> Orígens	195
	<i>b</i> La primera predicació de Mahoma	197
	<i>c</i> Hègira ('fugida')	200
	<i>d</i> Els pilars de l'islam	201
	<i>e</i> La successió	203
	<i>f</i> L'Alcorà	205
	<i>g</i> La xaria ('llei islàmica')	206
3	Sufisme	206
4	Sikhisme	208
5	La fe bahá'í	208
XI	MITES I RELIGIÓ CRISTIANS	211
1	El context socioreligiós de Jesús	211
2	El projecte de Jesús	214
3	La no-violència	217
4	La crucifixió	218
5	Jesús com el rostre de Déu	222

6	El cristianisme dels primers segles	224
7	La Bíblia	225
8	El gir constantinià i la cristiandat	226
9	Tornar als orígens	228
XII	MITES I CREENCES INDIFERENTS, AGNÒSTICS	
I	ATEUS	233
1	La noció d'ateisme	233
2	L'ateisme com una possibilitat universal	235
3	Ateisme hindú	239
4	Ateisme grec	240
	<i>a</i> La crítica de la religió tradicional	241
	<i>b</i> La por, la ignorància i el poder polític com a origen de la religió	241
	<i>c</i> El delicte d'impietat i la impietat dels déus	241
	<i>d</i> Ateisme materialista	242
	<i>e</i> Ateisme hedonista i epicuri	243
	<i>f</i> Ateisme cínic	245
5	Ateisme humanista	246
	<i>a</i> Ateisme marxista	247
	<i>b</i> Ateisme anarquista	248
	<i>c</i> Ateisme psicoanalític	249
	<i>d</i> Ateisme existencialista	253
	<i>e</i> Ateisme nihilista actiu	256
	<i>f</i> Ateisme espiritual	258
6	Ateisme d'estat	259
	<i>a</i> Ateisme revolucionari milenarista	263
	<i>b</i> Ateisme nacionalista	264
7	Ateisme científic	265
	<i>a</i> Nou ateisme	265
	<i>b</i> Ateisme posthumanista	266
8	Ateisme antihumanista	268
	<i>a</i> Ateisme nihilista passiu	269
	Arthur Schopenhauer	269
	John Gray	270
	<i>b</i> Ateisme llibertí	271

9	Ateisme cristià	272
	<i>a</i> Ateus cristians	272
	<i>b</i> Cristians ateus	273
10	Agnosticisme	275
	<i>a</i> Oscar Wilde	277
	<i>b</i> Martin Heidegger	278
11	Indiferència	280
XIII EL FUTUR DELS MITES I LES CREENCES		283
1	La modernitat i el cientisme	283
2	Capitalisme global i postmodernitat	286
	<i>a</i> Secularització, estat i religió	289
3	Les diferents vies <i>reiligatives</i> en l'actualitat	290
4	La via atea	291
	<i>a</i> Ateisme d'estat i millenarista	292
	<i>b</i> Ateisme humanista	293
	<i>c</i> Ateismes existencials i nihilistes	294
5	La via agnòstica	295
6	La via de la indiferència	296
7	La via religiosa	297
	<i>a</i> Transhumanisme i religió tecnocientífica	299
	<i>b</i> Hedonisme individual i religió	301
	<i>c</i> Nacional-populisme i religió nacional	304
	<i>d</i> Ecologia i panteisme	305
8	<i>Relligació i desllicació</i>	307
TEXTOS		313
1	«El camí dels camps», Martin Heidegger	315
2	«La relligació», Xavier Zubiri	319
3	«L'opció fonamental», James Fitzjames Stephen	321
4	«L'Home boig», Friedrich Nietzsche	323
5	«El símbol fa pensar», Paul Ricœur	325
6	«Mite i raó», Lluís Duch	326
7	«Religiosos sense saber-ho», Mircea Eliade	328
8	«El Nirvana», Mircea Eliade	330
9	«Màgia i religió», Ralph Beals	331

10	«La llei dels tres estadis», Auguste Comte	334
11	«Allò que és místic», Ludwig Wittgenstein	335
12	«La religió com a projecció de l'home», Ludwig Feuerbach	338
13	«La religió com a il·lusió», Sigmund Freud	339
14	«La religió com a opi del poble», Karl Marx	341
15	«El <i>mana</i> », Mircea Eliade	342
16	«Xamans i sacerdots», Ralph Beals	345
17	«Idealització del xamanisme», Josep Maria Fericgla	346
18	«Llei de Hammurabi», rei Hammurabi	348
19	«Epoiea de Gilgamesh», rei Gilgamesh	351
20	«Confessió d'innocència en el judici d'Osiris», Llibre dels morts	352
21	«Saviesa egípcia», Instruccions d'Amenemope	353
22	«Déu bo i Déu dolent», Zoroastre	355
23	«Budisme i hinduisme popular»	356
24	«Ioga-sutra», Patanjali	358
25	«Respecte absolut a la vida i a la terra», jainisme	359
26	«El budisme original», Siddharta Gautama	361
27	«La compassió infinita del <i>bodhisattva</i> », Vajradhvaha-sutra	365
28	«Renunciar als resultats de l'acció», <i>Bhagavad-gita</i>	367
29	«Daodejing», Laozi	367
30	«La importància dels ritus», Confuci	371
31	«La posició d'asseguts i el koan», budisme zen	372
32	«El sentiment tràgic», antiga Grècia	373
33	«L'Hades», Homer	374
34	«Iniciació als misteris», Plutarc	376
35	«Els déus i la mort», Epicur	377
36	«La naturalesa de la fe monoteista», Emmanuel Levinas	378
37	«Sionisme i antisionisme», Judith Butler	380
38	«La universalitat sufí», Rumi	382
39	«La paràbola del fill pròdig», Lluç	384
40	«Teologia de la creu», Paul Ricœur	389
41	«Les primeres comunitats cristianes»	390
42	«Regla benedictina», Benet de Núrsia	395
43	«Tesis sobre les indulgències», Martí Luter	396

44	«Constitució pastoral Gaudium et Spes», Església catòlica	398
45	«¿Encara ets cristià?», Francesc Torralba	400
46	«Tornar el bitllet», Fiódor Dostoievski	402
47	«L'autèntic ateisme ateu», Michel Onfray	403
48	«La revolució religiosa francesa», Alexis de Tocqueville	404
49	«Del nou ídol», Friedrich Nietzsche	404
50	«La mort de l'home», Michel Foucault	406
51	«Viure com si Déu no existís», Dietrich Bonhoeffer	407
52	«El silenci», Florentino Pino	408
53	«L'eufòria perpètua», Pascual Bruckner	410
54	«Feminisme i religions contemporànies», Francisco Díez de Velasco	411
55	«Justificació del delme als mestres espirituals», James Redfield	415
56	«L'alternativa nacional-populista», Antonio González	417
57	«Lluitar amb el misteri», Miguel de Unamuno	421
	BIBLIOGRAFIA GENERAL	423
	BIBLIOGRAFIA CITADA	445
	ÍNDEX ANALÍTIC	461

PRESENTACIÓ

*Heus aquí un gran misteri de l'home.
Perd el que és essencial i ignora el que ha perdut.*

ANTOINE DE SAINT-EXUPÉRY

NO HI HA CAP FÓRMULA que tradueixi millor la reflexió que plantejo en aquestes pàgines que el que diu *El Petit Príncep*: «L'essencial és invisible als ulls.» L'autor, Saint-Exupéry, afirma que els adults sempre necessiten explicacions. Intentar explicar les coses és, sens dubte, molt important per a la vida humana. Necessitem teories per comprendre el nostre món, per construir cases, per protegir-nos de les malalties, per educar, per tenir un cert control dels esdeveniments, i per això desenvolupem la tècnica i tot tipus de ciències.

El problema, segons el Petit Príncep, no és que les «persones grans» es dediquin a la construcció d'explicacions i teories, sinó que oblidin sistemàticament la pàtria espiritual d'on surten totes, l'àmbit on tot ens és donat. És el que un corrent filosòfic, anomenat fenomenologia, qualifica de món de la vida, previ i més primordial que el món físic i el món mental. Es tracta del món immediatament donat en el qual ens sentim viure, el món de les sensacions, les percepcions, els

records, les idees i els somnis que flueixen permanentment a través de tots i cadascun dels actes humans. Es tracta del sol que m'acarona la pell abans de tota explicació cosmològica, o del somriure amb el qual se'm revela una altra persona abans de tota explicació sociològica.

Paradoxalment, tota explicació o teoria, tot coneixement objectiu, ens allunya del que és essencial, del misteri primigeni en el qual estem tots instal·lats, d'aquesta obertura al món, als altres i a les coses que ens és donada i que sorgeix espontàniament en el que és més senzill: en la immediatesa de cada instant. És tan simple, tan connatural a nosaltres mateixos, que no ho copsem. És com si en lloc de sentir la música que toquem ens esforcéssim per llegir-ne la partitura. Com deia irònicament Søren Kierkegaard, les teories sobre el sofriment no fan pas mal. El que compta essencialment és el dolor que sento i no les «explicacions» que hi trobo.

La dificultat per acostar-nos a aquest món de la vida rau en l'abandó de la càrrega dels prejudicis i les explicacions amb les quals omplim les coses, les persones i tot el que percebem. És el moviment que encarna el pilot en la faula d'*El Petit Príncep*. El pilot sembla preocupar-se només de reparar l'avió i retornar a la terra habitada. Però abans ha confessat la seva frustració davant la buidor de les persones que no veuen la presència de la profunditat més enllà del que és útil. Endevinem, doncs, que era un home a la recerca de l'autenticitat, i gràcies a aquest esperit inquiet va saber descobrir en la presència desconcertant del Petit Príncep un «misteri», alguna cosa profunda que acollia múltiples possibilitats.

La primera cosa que sorprèn al pilot és que el menut no dubti a cosir-lo a preguntes, però que no faci cap cas de les que ell li fa. El Petit Príncep fa cas omís de preguntes com

«¿d'on vens?», «¿on vas?», «¿quants anys tens?» o «¿quant peses?», perquè són preguntes que no afecten el sentit de la vida i no val la pena perdre-hi el temps. No contestar aquest tipus de preguntes no obeeix a una actitud de descortesia, sinó a la voluntat d'orientar la vida cap a les qüestions essencials. I l'essencial, segons el Petit Príncep, «no rau en les coses, sinó en el sentit de les coses».

En el moment que el pilot està més preocupat perquè l'avaria del motor de l'avió és greu i la reserva d'aigua s'esgota perillosament, el Petit Príncep —capficat pel sentit de la vida personal— li pregunta amb molta seriositat per què serveixen les espines de les flors. El pilot, irritat perquè veu que la seva vida biològica corre perill, li contesta precipitadament: «Les espines no serveixen per a res, són pura mal·laltat de les flors.» El Petit Príncep insisteix en la pregunta, però el pilot, més ocupat en el que és urgent per a la salut corpòria que en el que és important per a la salut espiritual, es pren la insistència del Petit Príncep com una impertinència que li impedeix concentrar-se en la feina, i vol tancar l'assumpte amb una afirmació contundent: «Jo m'ocupo de coses serioses!»

El Petit Príncep sent aquesta frase mentre veu el pilot concentrat en un mer objecte, sense bellesa, i li retreu que ho confongui i ho barregi tot, com solen fer les «persones grans». Barreja i confon la utilitat per a la vida biològica amb el que té veritable importància per a la vida personal. Passar-se la vida ocupat resolent problemes referents a coses manipulables, amb les quals no es poden crear veritables relacions personals, per al Petit Príncep significa moure's en un nivell merament biològic, perdre la vida autèntica, malmetre's com a ésser humà. Per això afegeix, del tot commogut:

Conec un planeta on hi ha un senyor de color vermell fosc. No ha olorat mai cap flor. No ha mirat mai cap estrella. No ha estimat mai ningú. No ha fet mai cap altra cosa que sumes. I tot el dia repeteix, igual que tu: «Soc un home seriós! Soc un home seriós!», i amb això s'infla tot d'orgull. Però no és cap home, és un bolet!

SAINT-EXUPÉRY 2014: 29

Fer sumes i restes és, en aquest context, imatge de la consagració a activitats que impliquen domini del que és manipulable, controlable, reduïble a un mitjà per posseir béns i gaudir de benestar. En canvi, el Petit Príncep vol deixar clar que no només hem de valorar el que és útil per resoldre problemes biològics, sinó també el que omple els anhels de l'esperit: aspirar el perfum d'una flor, mirar un estel, estimar altres persones.

De fet, el Petit Príncep, que ja ha entrat en contacte amb un rei, un vanitós, un bevedor, un home de negocis, un fanaler i un geògraf, ens diu que només el fanaler, fidel a la consigna d'encendre i apagar el fanal amb una freqüència esgotadora, no li sembla ridícul. El fanaler és l'únic que es lliura generosament a alguna cosa diferent de si mateix, a una feina aparentment inútil però bella. Els altres personatges li semblen ridículs perquè no compleixen aquesta condició. El rei redueix els homes a súbdits, a mitjans per poder governar i manar. El vanitós es fixa en els altres tan sols com a possibles admiradors. L'home de negocis només considera seriós el que mena a la possessió de béns. El geògraf pren el món com a objecte de còmput i registre. És insensible al que és efímer, al que s'esgota en poc temps com les flors.

En aquest llibre, doncs, intentaré «no fer el ridícul» davant del Petit Príncep i plantejar-me qüestions essencials aparentment inútils com les formes religioses, atees i agnòstiques més significatives amb les quals la humanitat ha anat elaborant i donant sentit a la seva existència. És ben clar que als que es passen la vida fent sumes i restes això no els interessarà. Però sí que pot interessar als que no troben cap mena de sentit a la vida humana i així ho expressen i ho intenten viure. Aquesta posició, a ulls del Petit Príncep, no és gens ridícula, tampoc.

Fent cas del Petit Príncep, miro d'evitar tota erudició i de casar-me amb cap explicació psicològica, sociològica, històrica o de qualsevol altra mena, tot i que utilitzo recursos de les diferents ciències. Amb tota la consciència dels pressupòsits, els límits i els condicionaments que imposa la condició des de la qual escric (geogràfica, social, de gènere, etc.) i aclapat per la meva grandiosa ignorància, però no completament paralitzat, intento fer una presentació senzilla, clara i breu de cada creença defugint la caricatura, buscant el que és essencial i subratllant els elements primordials de cada perspectiva. Només descriu alguns dels camins més transitats. Cada persona fa el que pot amb les seves especificitats, viaranys i accents propis, i de ben segur que em deixo al tinter alguns dels corriols més xocants i sorprenents que han emprès milions de persones. En definitiva, el llibre vol ser una petita topografia, una introducció a les grans recerques de sentit de la humanitat des del que és més primordial i encomiable de cadascuna, i des d'una profunda admiració i curiositat per totes aquestes coses tan inútils.

He fet una tria de textos breus per acompanyar cada tema que ajuden a anar al cor de la qüestió. Els trobareu

referits en cada capítol entre claudàtors [TEXT 1, TEXT 2, etc.], allà on més escau, i agrupats al final del llibre. Quan la font citada no és en català i no se n'especifica el traductor, és que jo mateix he traduït el text; en alguns casos, modificant-ne la grafia original per ajustar-la als criteris editorials (així, p. e., grafiem *Daodejing* i no *Tao-te-King*; *Gilgamesh* i no *Guilgameix*, etc.). Recomano que aquests textos es llegeixin immediatament seguint la lectura del tema, perquè són aclaridors, completen l'explicació breu que en faig i permeten comprendre més bé el que exposo.

Abans d'entrar en matèria voldria expressar el meu agraïment a totes les persones que han fet possible la publicació d'aquest llibre. A la Universitat Europea IMF, especialment a Marc Escolà, pel suport, i a Marta Mitjans, per la generosa col·laboració. A Antonio González, perquè la seva investigació filosòfica és la principal font d'inspiració d'aquestes pàgines. A Nora Planas i a Joan Albert Vicens, per les bones idees i pels consells que sempre em donen. A María Martí, que va tenir la paciència de llegir el manuscrit i em va animar a publicar-lo. A Francesc Torralba, que també va tenir la gran amabilitat de llegir-lo i de recomanar-me que el publicués a l'editorial Fragmenta, i a Ignasi Moreta, director de Fragmenta, per la bona acollida, i a Maria Callís, també de Fragmenta, per la seva excel·lent i minuciosa correcció. I a la Marga, per la paciència de suportar les meves dèries i elucubracions.

I

L'ORIGEN DE LES CREENCES

*L'estremiment és el millor que hi ha dins l'home;
per molt que el món fa pagar car el sentiment,
commogut, l'home sent profundament l'immens.*

JOHANN WOLFGANG GOETHE

*Sentir la vida fluir en mi com un riu pel seu llit,
i a fora un gran silenci, com un déu que dorm.*

FERNANDO PESSOA

I SEMPRE ESTEM EMBARCATS

La veritat, com deia Pascal, és que quan ens plantejem viure d'una determinada manera sempre estem embarcats (PASCAL 2021: 209). Tant se val que siguem ateus, agnòstics, indiferents o religiosos. Ens trobem en un món que no hem escollit, amb els cossos i les accions conformats per un munt de pressupòsits, idees preconcebudes i tradicions. A més a més, per canviar de vida, d'idees i de creences no podem aturar mai el vaixell a les drassanes. Sempre l'hem de reparar en alta mar, enmig de l'onatge i els avatars vitals. Ningú no té el privilegi de mirar-se les coses des de fora del vaixell, ni és més o menys que l'altre per la creença última